

TRIBINA: VREME IZAZOVA

SRPSKA PORODICA U KRIZI TRAGANJE ZA SREĆOM

Redakcija nedeljnika "Vreme" i Fondacija "Fridrih Ebert" već osam godina organizuju tribine pod zajedničkim nazivom "Vreme izazova". Ovog puta složili smo se da je tema za razgovor kako porodica u Srbiji reaguje na globalnu krizu, dodatno začinjenju lokalnim problemima. Izvesna dvosmislenost naziva "Srpska porodica u krizi - traganje za srećom" doprinela je, čini se, raspravi.

Može se, u šali, pitati da li srpska porodica ili porodica u Srbiji više liči na Simpsonove, Sopranose ili neku treću porodicu, a možemo se setiti da smo relativno nedavno na vlasti u Srbiji imali jednu celu porodicu, koja je kao neka manufaktura sektorisala sve ono čime je upravljala - državu, politiku, medije, veliki i mali biznis.

U proteklih dvadeset godina, svi smo svedoci tome, porodica je prošla kroz teška iskušenja. I,

kada je izgledalo da ulazi u neke mirnije vode, pokazalo se da je reč o nepoznatim i burnim vodama tranzicije, nevremenu (ne)sposobnosti političkih lidera da se u novom svetu snađu pa je, najzad, na sve lokalne probleme stigla i globalna kriza.

Kako preživljava porodica u Srbiji i šta se može očekivati pokušali su da razjasne gosti tribine "Vreme izazova" Smiljka Tomanović (Filozofski fakultet, sociologija porodice), Vladan Božanić (Republički zavod za statistiku, šef sektora za siromaštvo i anketa za radnu snagu, delegat u Evropskoj komisiji za životni standard), Zoran Musterović (Centar za socijalni rad) i pesnik Ljubivoje Ršumović. Tribinu, održanu u Centru za kulturnu dekontaminaciju u sredu 25. novembra, vodio je Aleksandar Ćirić, pomoćnik glavnog urednika nedeljnika "Vreme".

VLADAN BOŽANIĆ:

Linija siromaštva

Za početak, fokusiraću se na tehnički aspekt uticaja krize u Srbiji. Svi znamo da smo posle promena 5. oktobra 2000. imali značajan ekonomski rast koji je, nažalost, stao kada je počela svetska ekonomska kriza, negde u četvrtom kvartalu 2008. godine. Nakon toga situacija prosečne srpske porodice se znatno pogoršala. O tome govore brojni indikatori. Kao primer navešću, recimo, da se stopa nezaposlenosti znatno povećala. To nije slučaj samo u Srbiji, već i u drugim zemljama Evropske unije, i šire. Ali, takođe, želim da kažem kako je kriza, prema najnovijim podacima i istraživanjima, zaista počela da jenjava. Možemo da očekujemo neki oporavak sredinom sledeće ili najkasnije u ovo vreme naredne godine. Najvažnije je da je kriza zaista počela da jenjava. O tome govore i bruto domaći proizvod i drugi indikatori, kao što su kretanja na tržištu rada.

Što se tiče siromaštva, postoje različite metodologije merenja. Kako mi još uvek nismo članica Evropske unije, za sada koristimo metodologiju Svetske banke. Razlika između ovih metodologija je značajna. Koncept Svetske banke bazira se na nekom nutricionističkom minimumu. To su neke kilokalorije koje čovek mora da unese da bi preživeo. I, prema standardima organizacije FAO, to iznosi oko 2280 kilokalorija. U principu, linija siromaštva je bazirana na tom indikatoru da bi merili da li je neko siromašan ili nije.

Prema toj metodologiji, siromaštvo se znatno povećalo. Govorim o statistički značajnim razlikama od četvrtog kvartala 2008. do ovog trenutka. Polako ali sigurno ekonomska situacija u zemlji se popravlja, što će se direktno odraziti i na životni standard građana Srbije. Ukratko, kriza je zaista znatno uticala na životni standard građana, pa samim tim i na prosečnu porodicu u Srbiji.

SMILJKA TOMANOVIĆ:

Svetla strana priče

Mi nemamo metodologiju kojom bismo kao Republički zavod za statistiku iz godine u godinu pratili i izmerili efekte ovog ekonomskog udara, ali sociologija se bavi nekim trendovima dugog trajanja koji će se nastaviti nakon ovog kriznog perioda.

Razmišljala sam o nazivu ove tribine. Prvo, mi ne koristimo izraz "srpska porodica" nego "porodica u Srbiji", zato što u Srbiji žive i druge porodice osim srpskih. Drugo, porodica u krizi – možda je tema namerno postavljena dvosmisleno, da je porodica u krizi ili da je reč o porodici u uslovima krize. Ovo drugo je evidentno. Iz više razloga ne bih se složila s tim da je porodica u krizi i to ću opisati, a da je društvo u jednoj dugotrajnoj, recimo krizi – usporenoj, atipičnoj, postsocijalističkoj, neuspešnoj društvenoj transformaciji. To je istina i ta transformacija traje bezmalo dvadeset godina.

Zašto mislim da porodica nije u krizi? Iz dva razloga. Jedan je zato što je ona subjektivno veoma značajna našim ispitanicima, a kad kažem naši ispitanici, mislim na ispitanike istraživanja koja je sprovodio Institut za sociološka istraživanja na Filozofskom fakultetu, koji prati porodice od početka devedesetih, ali najviše ću se fokusirati na poslednja tri velika anketna istraživanja sprovedena 2003, 2007. i 2008. godine na velikim nacionalno-reprezentativnim uzorcima. Da je porodica veoma značajna jeste jedan subjektivan stav. I kada radimo istraživanja mladih u nekim drugim projektima, mladi ne odbacuju po-

RAST SIROMAŠTVA: Vladan Božanić

rodicu, ideju porodice, možda samo sklapanje porodice odlazu u neke kasnije godine u poređenju sa njihovim roditeljima.

Objektivno gledano, porodica je stvarno imala veliki značaj za opstanak i razvoj pojedinaca. Tokom proteklih dvadeset godina ona je imala veoma značajnu ulogu ublažavanja svih potresa s kojima su se ljudi susretali devedesetih i dvehiljaditih godina, tako da će verovatno odigrati značajnu ulogu i u ovom poslednjem potresu koji je izazvan svetskom ekonomskom krizom i njenim efektima ovde.

Za nas je jedan od začuđujućih pokazatelja istraživanja iz 2003. godine bio neobično visok procenat višegeneracijskih porodičnih domaćinstava, jedna vrsta načina života kakav je postojao u tradicionalnom društvu Srbije, ali tokom socijalističkog perioda se smanjivao, da bi početkom osamdesetih učestvovao u ukupnom broju domaćinstava sa nekih prosečno petnaest posto, a osam posto u gradovima. Već na popisu 2002. godine takvo je bilo već svako četvrto domaćinstvo. Prema dve naše ankete, svako treće domaćinstvo je to višeporodično prošireno domaćinstvo. Po istraživanju iz 2007, broj >>

SMILJKA TOMANOVIĆ:

Višegeneracijsko pitanje opstanka

S obzirom na to da je povećan broj ovih zajednica, skloni smo tumačenju da je to jedna vrsta strategija opstanka, funkcionalno udruživanje i višegeneracijska solidarnost. Ne bih smela da govorim o tome da li je ona voljna ili nevoljna, da li je nužda naterala ljude ili ima i neke efekte, ali podatak da je gotovo 40 odsto ljudi zadovoljno životom u takvoj zajednici – a da, s druge strane, polovina kaže da ih nedostatak novca sprečava da počnu samostalan život rešavanjem stambenog pitanja, znači da su otprilike podeljeni utisci i mišljenja.

takvih domaćinstava se nešto malo smanjio – sa 31 odsto u 2003. na 27 odsto.

Ne bih sad tumačila te trendove ali, naravno, jasno nam je da je s jedne strane u pitanju efekat stambene nestašice i potrebe da ljudi zasnivaju vlastite porodice u domaćinstvu njihovih roditelja, tako da je na početku ovog perioda, sredinom devedesetih, svaka druga mlada porodica započinjala svoj zajednički

život u roditeljskom domaćinstvu.

Taj zajednički i, uopšte, porodični život ja bih htela da pogledam i sa svetlije strane, šta on daje u smislu strategija preživljavanja ili opstanaka pojedinaca i porodice. Što se tiče te svetlije strane, jasno je da postoje i potreba i korist od udruživanja stambenog prostora i finansijskih sredstava. To je bila jedna od osnovnih strategija s obzirom na visoku nezaposlenost, nestabilnost zaposlenosti, na stalne prinudne odmone, otpuštanja, privatizacije, stečajeve itd. Jednostavno, članovi porodice su morali da udružuju sa roditeljima, rođacima itd. – najčešće sa roditeljima – izvore prihoda iz rada, plate, penzije, socijalnu pomoć, i izvore iz neformalnog rada, u stvari sive ekonomije. Po našem istraživanju, siva ekonomija je učestvovala sa 30 do 40 odsto ukupnih prihoda. To su procene na osnovu onoga što može da se dobije od ispitanika.

Istraživanja pokazuju da ova višeporodična, višegeneracijska domaćinstva imaju nešto bolji standard od inokosnih – mi ih zovemo nuklearnih – samostalnih porodica, i od jednoroditeljskih koje žive same kao i od samačkih. Što se samačkih domaćinstava tiče, to je jasno pošto su kod nas to preovlađujuće staračka domaćinstva koja su među najsiromašnijim kategorijama stanovništva.

U ovim višeporodičnim domaćinstvima udružuju se ne samo različiti izvori sredstava – penzije, plate, zarade na sivom tržištu, pomoć – nego se udružuju i radne aktivnosti, humani kapital, pa one imaju više razuđene ili diverzifikovane radne strategije.

S druge strane, domaćinstva, ne samo višeporodična, ali posebno ona, morala su da pokriju neke institucionalne manjkove ili nemogućnosti institucionalnog sistema u nekim elementima organizacije porodičnog života, kao što je briga o deci, čuvanje dece – baka servis, bez obzira na to da li žive zajedno ili odvojeno – potom briga o starima, briga i nega starih osoba, obavljanje raznih poslova pomoći. Na primer, od roditelja se u velikoj meri očekivalo da učestvuju u takozvanoj podršci učenju, da rade sa svojom decom oko školskih obaveza.

Pored te funkcionalne pomoći porodica takođe pruža emotivnu podršku i pomoć svojim članovima. To je naročito važno za jednu kategoriju porodica. Mi i ne znamo mnogo o njihovom načinu života i tek treba da sprovedemo istraživanje jednoroditeljskih porodica, čiji je broj u porastu. One, prema popisu iz 2002. godine, čine 14,7 odsto i većinom ih čine majke s decom, 11,4 odsto, a 3,3 su očevi s decom. To su porodice koje nastaju kao posledica razvoda, udovištva, vanbračnog rađanja. Po našem poslednjem istraživanju, jedna trećina tih porodica živi uklopljena u višeporodične zajednice i dobijaju sve vrste pomoći koje inače ne mogu da ostvare u društvenom sistemu, znači oko čuvanja dece, materijalne pomoći i tako dalje.

Očekivalo bi se da su sukobi i napeta atmosfera karakteristični za višeporodična domaćinstva. Zanimljiv je podatak iz našeg poslednjeg istraživanja, kojim je obuhvaćeno 1200 porodica, da gotovo dve petine – tačnije 38,6 odsto – ispitanika kaže da je zadovoljno životom u zajednici. To je prosto jedan

podatak koji treba da se dalje proučava, jer je inače pretpostavka da su višegeneracijska domaćinstva izvori različitih vrsta konflikata.

To je na toj svetloj strani porodičnog života i koliko je porodica doprinela opstanku i blagostanju pojedinaca tokom ovih dvadeset godina.

ZORAN MUSTEROVIĆ:

Psihološko osiromašenje

Govorim u svoje ime, ne u ime institucije, niti kako institucija pokriva zaista puno usluga; inače radim s porodicom i maloletnim delinkventima. Hoću da se vratim na temu koja je pokrenuta.

Što se tiče ove krize – kako je nazivate – srpske porodice ili porodice u Srbiji, čini mi se da bi bilo važno da procena krize bude sveobuhvatna, odnosno da nabrojimo sve moguće krizne momente porodice. Krenulo se od materijalnih pitanja, prosto je naglasak na materijalnom momentu koji su moje kolege dobro nazvale ekonomska traumatizacija porodice. Čini mi se da je to dobar izraz i da su taj element krize psiholozi dobro targetirali.

Porodična kriza je, naravno, uzrokovana nekim društvenim okolnostima koje se menjaju i kojima se ne vidi kraj ni perspektiva. Ono što je još važno jeste – ta srećna porodica kojoj bi se težilo. Teško da postoji neko ko bi se usudio da kaže šta je srećna porodica ili, što je nama psiholozima bliže, da kažemo zdrava porodica ili, kako se to danas govori, funkcionalna porodica. To je nešto oko čega bismo morali da se dogovorimo, pa da nekako projektujemo te procese prema postojećem cilju, a nismo ni jedno ni drugo uradili. Niti smo krizu dobro objasnili, niti smo uzroke krize dobro objasnili, niti smo aktuelno stanje dobro presekli a, posebno, nismo dobro postavili ciljeve.

Kad bismo sve to najpre rešili, trebalo bi da vidimo da li imamo kapacitete, da li imamo motivaciju da se uređujemo u društvo koje bi išlo naruku porodici – da li imamo finansije, da li imamo stručne ljude, da li imamo institucije. U svemu tome manjkamo. Tako da bi u svemu što bi dalje išlo iz toga, iz ove prve dve tačke – planiranje nekih procesa, implementacija, evaluacija tih procesa je nešto što prosto onako dođe kao teorijske mogućnosti. Mislim da bismo samo u tom slučaju bili u stanju da kreiramo društvene procese koji bi išli naruku porodici. To, prosto mi se čini, ne ide, savremena civilizacija ne ide tim tokom.

To što ponekad kažu da su zadovoljni svojom porodicom i da je posle dugo vremena porodica našla neki modus preživljavanja, to je ono što se praktično spustilo na najniži nivo. U mojoj praksi je zanimljivo da su najmanje problema u ekonomskoj krizi ispoljavale one porodice koje su već ekonomski preživljavale. To je njima, prosto, “prirodno” stanje. I one su samo na-

stavile da žive u svemu tome, pokušavajući dan za danom da obezbede neku svoju egzistenciju. Što se tiče drugih slojeva, nastali su veliki lomovi. Kako radim s maloletnim delinkventima, ne biste verovali koliko je doktora nauka, pukovnika u državnoj bezbednosti, kolega psihologa, pedagoga sedelo u mojoj kancelariji. Svi slojevi su zahvaćeni, uz onaj koji se podrazumeva, neki niži sloj.

Ono što se vidi jeste da postoje dve potpuno suprotstavljene grupe, jedna koja dobro radi, veoma mala grupa koja jako dobro zarađuje i čija deca žive sa osećanjem svemogućće dopuštenosti. Nemaju nikakvu kritičnost, žive u nekom sopstvenom izolovanom svetu. I naravno, oni razvijaju ono što je svima pozna-

REVOLT RODITELJA: Zoran Musterović

to – dobro razvijen super ego; i u drastičnim slučajevima njihovi roditelji kažu: pa, dobro, to su deca, to su dečje gluposti... – a radi se o “igri” pištoljima, ovim i onim stvarima koje predstavljaju ozbiljna dela.

Zatim, mnogo veći deo su oni koji se trude da svojoj deci obezbede egzistenciju, rastrzani između mnogih poslova. Njihova odsutnost je prilično velika i oni zauzvrat očekuju od škole i od svih mogućih institucija koje postoje da preuzmu taj deo odgovornosti. Zato su jako revoltirani na školu, otud ta mala saradnja sa školom, kao i s drugim ustanovama. Oni bi rado da im mi malo popravimo dete i da u tome škola najviše učestvuje. Iako za ta očekivanja ima pomalo osnova, ipak je >>

njihova odsutnost iz porodice opredeljujuća za slab uticaj koji imaju na decu. I tako, došlo je do popriličnog razdvajanja između generacija roditelja i dece, između njihovih vrednosti. Roditelji su potpuno zbunjeni, jer ono što su oni živeli uopšte ne funkcioniše, niti znaju šta bi i kako bi vaspitali na drugi način. I, s druge strane, deca koja su rano izašla iz porodice i ostala otvorena za mnoge uticaje, za koje oni posebno nemaju kritičku svest da bi mogli da ih preispitaju.

U svakom slučaju, može se reći da ovo ekonomsko osiroma-

ZORAN MUSTEROVIĆ:

Razbijanje

Nestabilnost se odnosi na partnerske odnose u porodici. Nedostatak novca može biti glavna tema i pokretač svih stvari, a nekad je dodatno gorivo za sve emocionalne probleme koji postoje u porodici. Srednji društveni sloj koji je uobičajeno i nosilac nekih društvenih vrednosti u suštini je najgore prošao, zato što je bio potpuno nepripremljen – zato što su imali neko svoje zanimanje, profesiju koja je obična u nekim velikim društvenim sistemima; oni su ostali bez alternative. I oni su nekako najpogubljeniji u rešavanju kako da se ponesu s kompletnom krizom i kako da iznesu sopstveno roditeljstvo.

šenje dovodi do psihološkog osiromašenja, da se tu pravi jedan lanac – što manje imate novca, sve više jurite za njim, sve više vremena trošite u jurnjavi za njim i kako biste nešto uštedeli. Tako ste sve svoje druge potrebe poprilično stavili na stranu. Roditelji u svemu tome zaista pokušavaju da urade mnogo, ali njihova deca su nezadovoljna koliko im daju. To je jedna strašna razlika i sukob između jednih i drugih.

Neka istraživanja mojih kolega psihologa su potvrdila, kao što je koleginica Smiljka Tomanović rekla, da postoji zadovoljstvo porodicom. Međutim, to nije zadovoljstvo, nego je to neka snaga da se u kriznim trenucima možete osloniti na porodicu, i interesantno je da se tu, kako su pokazala naša istraživanja, više oslanjamo na majku. A druga stvar je da roditelji pokušavaju da u toj svojoj roditeljskoj funkciji nađu snagu da prevaziđu krizu. Pošto im društvo u krizi ne nudi dobre mogućnosti, oni pokušavaju tu da nađu neki balans, da ipak porodica bude neki oslonac i nešto gde se problem može prevazići. A opet, ima i nezadovoljstva, tako da nalazimo jedan ambivalentan odnos prema porodici u ovom trenutku na tom psihološkom nivou.

U svakom slučaju, treba reći da se zbog ličnog, individualnog osiromašenja psihologije u društvenoj krizi zanemaruju različite potrebe, međusobni odnosi i sopstvene potrebe. Kad se lične krize udruže, to je nešto što poremeti osnovno funkcionisanje za koje se ne može reći kakve će sve posledice imati.

LJUBIVOJE RŠUMOVIĆ:

O nadi ili dete je otac čoveka

Nisam ja stručnjak za porodicu, čak bih teško i mogao reći da sam stručnjak za decu, iako se decom bavim pedeset godina. Za početak bih rekao nešto o naslovu ovog našeg razgovora: Srpska porodica u krizi – traganje za srećom. Zanimljivo, svi govorimo o srpskoj porodici u krizi a još niko ništa nije rekao – to će valjda biti u drugom delu rečeno – o traganju za srećom, što mene više interesuje.

Ne bih se složio sa Smiljkom. Ja bih, naprotiv, ostavio naslov – srpska porodica u krizi. I mađarska porodica u Srbiji koja plaća porez u Srbiji, koja živi tu, koja uči škole u Srbiji itd. je srpska porodica. Taj pridev daje jednu vrstu intimnosti tom zajedništvu. I mislim da je bolje i celishodnije čak i sa aspekta države Srbije, a ja bih rekao čak i sa aspekta svakog Srbina i svakog Mađara, reći srpska porodica mađarske nacionalnosti u Srbiji. Pa ne mora ni da se kaže to u Srbiji, na kraju krajeva.

Bežanje od tog prideva srpska kroz istoriju, naročito ovu poslednjih decenija, pa možda i u celom dvadesetom veku, dovela nas je do velikih problema na Kosovu, ali to nije danas tema. Ali

je, naravno, takođe dovela srpske porodice u zaista nezavidan položaj, ako se složimo – a ja sam spreman da se složim – da je porodica osnovna ćelija društva. Onda tvrdim da je naše društvo, naročito posle Drugog svetskog rata, čemu sam bio svedok i o tome mogu kompetentno da kažem – mnogo učinilo, nesvesno, neću da kažem da je to namerno učinjeno, da se osnovna ćelija društva potpuno sruši, razruši, demontira.

To je dovelo do jedne tragične situacije. Mnoge generacije iz sela, gde je postojala jedna vrsta tradicionalne, patrijarhalne porodice, raslojene su. Otišli su ljudi u gradove. Pronela se, naravno, vest o takozvanim državnim jaslama i da je to nešto što je traganje za srećom, a ne motika i obrada majke zemlje. I to je, naravno, dovelo do raslojavanja. Obično je muž otišao da radi, žena je ostajala sa decom u selu. Deca su bez oca odrastala na neki način, kako bih to nazvao ne znam ni sam, ne mogu da ih nazovem invalidima, ali svako dete koje odrasta bez jednog roditelja u nekom smislu, možda ne baš tako drastično, za mene je invalid.

Generacije i generacije su na taj ili na sličan način raslojavane. To se činilo i čini se i dan-danas. Nije nikakvo čudo što danas kažemo da se porodica, kako bih rekao, objedinjuje, stvaraju se te višegeneracijske porodice. To je jedna instinktivna borba za opstanak, borba za golo preživljavanje rekao bih, ali možda i neko instinktivno vraćanje nečemu što se nekada izgubilo, a što je bilo dobro.

Zašto je to bilo dobro? To je takođe jedna od tema o kojoj bismo mogli da razgovaramo. Ja sam, upravo za "Vreme", pre godinu dana rekao da se u selu rađaju ljudi, a u gradu se rađaju kućni ljubimci. Naravno, imao sam mnogo problema zbog toga, čak i telefonskih poziva kada su me grdili i nazivali budalom i tako dalje. Nisam nikome objašnjavao šta to znači. Ali svestan sam jedne stvari – da ne smemo mešati uzroke i posledice, jer to je jedna od osnovnih odlika gluposti. Dakle, uzrok svemu su upravo ispuštene generacije dece – znači, ja govorim o tom aspektu – u porodicama, upuštene, ispuštene, na neki način izgubljene za jedan porodični, pravi porodični život.

I nije sad pojava ovih mnogogeneracijskih, višegeneracijskih porodica, nije to kao što gospodin Musterović kaže, spuštanje na najniži nivo. Ja mislim da je to čak na neki način vraćanje nečemu što je nekad bilo dobro, instinktivno. Ne znam zašto bi to bio najniži nivo.

Nauka kaže da se ličnost čoveka formira u detinjstvu. Naravno, to je prvo jedan pesnik rekao, moram da kažem, engleski pesnik Vilijam Vordsvort je rekao: dete je otac čovekov. Kasnije je to Frojd formulisao kao: detinjstvo je roditelj čovekove ličnosti i tako dalje. Velika je polemika o tome do kog se uzrasta odvija to formiranje dečje ličnosti, čovekove ličnosti u detetu. Dr Vladeta Jerotić smatra da se to odvija do treće godine, da to odvijanje i formiranje čovekove ličnosti počinje onog trenutka kad žena ostane blagoslovena i još dok je dete u njevoj utrobi. I čak ima savete kako majka treba da se ponaša prema tom detetu koje još nije rođeno.

Sebičluk

BOŽIDAR MANDIĆ: Književnik sam, ali živim u komuni "Porodica bistrih potoka". Čini mi se da je osnovni problem savremene porodice XX i XXI veka egoizam. Nisam čuo da se o tome govorilo. Nisam usamljen u tome, u Danskoj su radili ankete o tome zašto je natalitet tako nizak, kad imaju veoma visok standard. Došli su do ključka da je to sebičnost, kriza identiteta svakog pojedinca, čoveka i, uopšte, odgovornosti svakog čoveka naspram budućnosti, naspram sadašnjosti i osećanja da se možemo podeliti.

Za mene porodica nije samo krvna, tako da kažem, organizacija koja je nastala rađanjem, nego zajedništvo koje je spremno upravo na ulaganje, na deljenje i davanje i to je slika koja gotovo iščezava. Vidimo ispražnjenog čoveka, vidimo jednu opustošenu dušu...

ZORAN MUSTEROVIĆ: Nova civilizacija će tražiti neku novu porodicu, odnosno neki civilizacijski tokovi podstiču jedan individualizam koji je skoro nehuman. Ne ona individualnost koju mi cenimo i podstičemo, nego individualizam koji završava u sebičnosti. Ovo je prosto završetak misli, a nisam hteo da otvaram neke dalje elaboracije.

Naravno, kasnije je Marija Montessori – hajde da vas malo profesorski ugnjavim – rekla da je na majci samo da rodi dete, a dete mora od sebe da stvori čoveka. Razmislite šta to znači. To je ono što je strašno važno. Dete to treba da učini u raslojenim, istraumatizovanim porodicama, a jesu – da li ekonomskom situacijom ili nekom drugom, psihološkom, socijalnom – ali sve ipak dolazi, svemu je uzrok, mislim, jedna vrsta društvene nebrige o porodici.

Mada deklarativno, možda i u zakonu i u Ustavu, ne znam ja te akte, možda stoji da je osnovna briga o porodici, postoje ministarstva koja se kao time bave, sve je to u redu, ali to se ne sprovodi. Kao što, naravno, svi znamo da je neke tamo 1990/91. godine potpisana Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta – i odmah, naravno, pogažena, prvo ratovima devedesetih, drugo kad je demokratska vlast došla, uvedena je veronauka u škole, što je direktno protiv Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta.

Dakle, mi smo majstori da sve olako potpišemo, da sve olako i deklarativno priznamo, pa da to sami, prosto naprosto, ne poštuemo i porušimo.

Traganje za srećom je, kako bih rekao, permanentno. Ono postoji i svaka porodica ima u sebi neku nadu. A nada je ono što zapravo održava čoveka da ne "odlepi", što kažu, da se ne ubije i tako dalje. Gde je sad taj san budnih, kako je to, čini mi se, Plinije Stariji – mislim da će Boško Mandić bolje znati, on zna te mudrace – rekao da je nada san budnih. Dakle, nada je po- >>

Subjektivno, objektivno, stvarno

SMILJKA TOMANOVIĆ: Meni izgleda da su ovo s čime ste, kolega Božaniću, počeli, i ovo s čime ste završili dve kontradiktorne stvari. Vi prvo kažete da imate objektivnu realnost da se 6,6 odsto ljudi nalazi ispod linije siromaštva, a da se tako oseća 16 odsto, a onda pričate o tome kako ljudi ne mogu da zadovolje mnoge svoje potrebe. Onda je bitno da kažete na kojoj se to dnevnoj liniji stavlja siromaštvo. Koliko ja znam, pošto sam takođe učestvovala u izradi strategije smanjenja siromaštva i znam ankete o životnom standardu, to je jako nizak iznos i uvek se ponavlja da se ispod linije siromaštva nalazi oko 20 odsto stanovništva. Tada je 10,6 odsto bilo ispod linije siromaštva koja je postavljena na apsolutnom minimumu za preživljavanje, a 20 odsto ljudi je upravo zbog jedne od ovih stvari – kašnjenja penzije, neisplaćivanja ovoga ili onoga. Ljudi, naravno, osećaju da jako loše žive i ako žive za nijansu bolje od minimuma koji je Svetska banka propisala kao dnevni iznos. Gde

se stavlja ta linija siromaštva, koliko je to dnevno para.

VLADAN BOŽANIĆ: Oko 1,9 dolara, ali ja sam govorio šta je urađeno 2007, a s druge strane, pričao sam o krizi koja je nastala početkom četvrtog kvartala 2008. godine. Ja sam samo naveo...

SMILJKA TOMANOVIĆ: Vi kažete da su vaši podaci objektivni. Evo, zapisala sam ovde: objektivna realnost je da 6,6 odsto ljudi živi loše, a nije objektivna realnost da 16 njih izjavljuje da loše živi.

VLADAN BOŽANIĆ: Mi ne možemo da donosimo zaključke na osnovu nečega što je neko izjavio. Znači, mi se jedino možemo držati onog kriterijuma koji se primenjuje...

SMILJKA TOMANOVIĆ: Pa, to hoću da vam kažem. Ja se ne slažem sa tim da onaj ko ima dva i po dolara dnevno dobro živi ili pristojno živi.

VLADAN BOŽANIĆ: Pa dobro, kako vi kažete...

trebna, nada da će biti bolje. Ali naravno, okruženje nam ne daje šanse da se nadamo. I to što je nada, što ona postoji, ja tvrdim da postoji, to je takođe jedna vrsta atavizma, jedna vrsta instinkta u svakom živom biću – pa, na kraju krajeva, i vuk

ili tigar u lov krenu sa nadom da će uloviti nešto – a mi, vesna bića naravno, mi imamo sposobnost da se potrudimo da tu nadu ovaplotimo.

I zato treba nadu vraćati narodu.

SMILJKA TOMANOVIĆ:

Lonac pod pritiskom

Uvek postoji govor krize. A porodica je uvek u krizi. Od Francuske buržoaske revolucije govori se da je porodica u krizi. I uvek postoje ideje kako će se porodica koja je u krizi, kada su neke velike društvene promene, spasiti iz krize tako što će se vratiti na prethodni stadijum. Znači, sad porodica u Srbiji treba da se vrati na stadijum proširene porodice koji je napustila. Ja lično nisam zastupnik te priče.

Porodica je stalno u krizi. S druge strane, kao što kolega Musterović reče, svaka slika je višeznačna. I zato sam i počela da govorim o tome da postoje svetla i tamna strana porodičnog života. Ako govorimo o tamnijoj strani porodičnog života, tu postoji, naravno, kriza u porodičnim odnosima. Veći deo te krize u porodičnim odnosima nastao je, tu se slažem sa kolegom Musterovićem, upravo u tegobnom prilagođavanju na nove društvene odnose, a ne zato što je porodica, eto tako, ušla u neku krizu. Porodica je stvarno ostavljena sama sebi. To je istina. I, kao što je rekao Ljubivoje Ršumović, porodica je ostavljena na nekoj društvenoj vetrometini, naročito devedesetih godina; prosto su svi sistemi i sistem socijalne zaštite krenuli da se rastaču, tako da se od te porodice, čini mi se, previše očekivalo.

I naša istraživanja takođe pokazuju, daju potkrepu ovome što je kolega Musterović rekao, da je materijalni, novčani problem, on se ističe kao izvor problema i to ne samo kod preko 40 odsto onih ispitanika koji su niskog materijalnog položaja, nego i više od trećine onih srednjeg materijalnog položaja i preko trećine onih višeg materijalnog položaja, koji navode da im je novac, odnosno njegov nedostatak najveći problem.

Novac to jest finansijski problemi su se pokazivali i kao jedan od problema roditeljstva. Pitanje je, konkretno, bilo: šta kod vas kao roditelja izaziva najveću zabrinutost? I, 2003. godine prvi odgovor je bio – opasnost od alkohola i droga, drugi – finansijski problemi i treći – zdravlje dece. Međutim, 2008. godine ponovili smo to pitanje i novac kao izvor zabrinutosti je pao sa drugog na četvrto mesto.

Znači, to je ta tamna strana da postoje problemi sa kojima se porodica suočava. Jedan od tih problema je ostvarenje egzistencije ili ostvarenje puke egzistencije, preživljavanja ili onoga što mi hoćemo da pružimo sebi, a naročito svojoj deci. To je jedno. I onda nije ni čudo da se taj problem, ako nije rešen, javlja i kao konflikt u višeporodičnim domaćinstvima, kao najzastupljeniji izvor nesuglasica u braku. To je najveći problem razvedenih roditelja, najčešći uzrok razmirica u višeporodičnim zajednicama. U svim tipovima domaćinstava uvek se kao prvi izvor konflikata navodi novac i problemi oko novca.

S druge strane, ovde su pokrenuta još neka pitanja. Smatram da napetost u porodičnim odnosima ne potiče samo iz materijalne osnovice, nego i iz tih preteranih očekivanja svih nas, celog društva, da previše očekujemo od porodice, a naročito su veliki teret podnele majke. Majke su i izvor podrške i izvor po-

Samohrani roditelji

Jednoroditeljska porodica je izloženija krizi jer, iako porodični zakon određuje i mehanizme obezbeđivanja alimentacije, postoje različiti načini da se ta obaveza izbegne. Mnogo ljudi radi na sivom tržištu, prijave se na minimalcima ili kao nezaposleni i na taj način izbegavaju plaćanje alimentacije, mada u Zakonu o porodici stoji da je staratelj dužan da obezbedi kvalitet života kakav sam uživa. Tako, ima slučajeva da ljudi voze dobra kola, žive u pristojnim stanovima, a prijavljeni su kao nezaposleni. Ili imaju firmu u inostranstvu. E sad, kako to možete da uterate? Samo u komplikovanoj sudskoj proceduri, a u najvećem broju slučajeva pogođene su žene.

S druge strane, nemamo pozitivnu diskriminaciju prilikom zapošljavanja osoba koje same podižu decu, a njih će sada biti sve više i s porastom broja razvoda i sa sve većim udovištvom, jer sve veći broj sredovečnih ljudi, nažalost, umire. Umesto pozitivne, imamo negativnu diskriminaciju – postavljaju se uslovi, žene se pitaju da li imaju decu i kako će da usklade posao i čuvanje dece, umesto da se naprave fleksibilni radni aranžmani, skraćeno radno vreme, drugačiji ugovori itd.

Imam utisak da je kategorija jednoroditeljskih porodica, odnosno samih roditelja, još tabu tema koja je skrajnuta iako empirijski postaje bitna. Skoro petina je takvih porodica. Mi kao da jednostavno ne želimo da priznamo da se te porodice susreću sa specifičnom vrstom problema – finansijskog obezbeđivanja, stambenog pitanja, psiholoških problema roditeljstva u jednoroditeljskim porodicama... Društvo ne želi da ih prepozna kao kategoriju kojoj treba posebna pažnja – ja lično ne volim izraz samohrani roditelji, kao da taj roditelj nešto sve mora sam, ali ljudi koji tako žive nazvali su svoje udruženje udruženjem samohranih roditelja, ne bi li pomogli jedni drugima da rešavaju mnogobrojne probleme, probleme prilagođavanja na novi način života i osećaj krivice i probleme u roditeljstvu sa decom različitog uzrasta i probleme uterivanja alimentacije, rešavanja stambenog pitanja, nemogućnosti da se zaposle, da usklade radno vreme, da obezbede čuvanje za decu i tako dalje. Svi problemi sa kojima se roditelji u kompletnim porodicama susreću samo se usložnjavaju kada su roditelji sami, a posebno ako nisu iz Beograda ili iz grada u kome žive, pa nemaju pomoć roditelja i svojih grupa.

moći, recimo pri učenju. Od njih se očekuje i da rade puno radno vreme, ako mogu da zarade nešto i sa strane.

Na hiljadu sklopljenih brakova 209 parova se razvede u Beogradu (2007), svaki peti, kako se kaže. Ali to je i očekivano. Mislili smo da će i ranije doći do mnogo veće eksplozije razvoda brakova jer, kao što reče pokojni profesor Petar Opalić, ljudi, >>

Veronauka

STUDENT: Hteo bih da pozdravim sve goste i uputim pitanje gospodinu Ršumoviću. Malopre ste pomenuli veronauku, pa bih hteo da vas pitam da li bi veronauka mogla da bude korisna za jedno dete, ako uzmemo u obzir podatak iz statistike da se devedeset i nešto odsto građana izjavljaju kao hrišćani. Vi imate dugogodišnje iskustvo sa decom, pa bih hteo da čujem vaše mišljenje da li bi to možda pomoglo u celoj ovoj situaciji.

LJUBIVOJE RŠUMOVIĆ: Naravno. I ja sam učio veronauku. Ne u školi, doduše, nismo je imali, ali moj ujak je bio pop Drago Tucović i ja sam od njega naučio sve što je trebalo da naučim. Ali sam to naučio u hramu božjem, tamo gde je inače mesto takvom učenju, a ne u školi, koja treba da bude laička. Na kraju krajeva, mi smo mogli da ne potpišemo Konvenciju UN-a i da onda uvedemo šta hoćemo u školu i ponašamo se kako hoćemo. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta je zakon iznad naših zakona. Možemo mi našim zakonom da dozvolimo veronauku u školama, ali Konvencija UN-a striktno govori da je zabranjena svaka idejna, politička i konfesionalna indoktrinacija, itd.

Inače, vladici Lavrentiju sam rekao da ne treba veronauku u škole. A gde, pita on. Dobro, rekao sam, sad nema više komiteta Komunističke partije, pa uzмите te prostorije. A, u stvari, mislim drugačije. Mislim zaista da veronauku i uopšte istoriju religije i to što inače treba učiti, treba učiti u hramu. Naši hramovi imaju takve prostorije,

dovoljno takvih prostorija. U selima i ako nema, može se to i u školi raditi, ali van nastavnog programa škole. Dok sam bio direktor pozorišta "Boško Buha" zabranjivao sam glumcima i nisam dozvoljavao da se pozorišne predstave igraju u školama, u fiskulturnim salama itd. Deca moraju da dođu u hram pozorišne umetnosti da dožive tu čaroliju, da bi kasnije bili redovni i, rekao bih, oduševljeni posetioci Narodnog pozorišta, Ateljea 212 i drugih pozorišta. A ne ako mu se nešto smandrlja u fiskulturnoj sali, u koju on inače ulazi s navikom da treba galamiti, igrati se, šorati loptu... Onda gubi dete, a gubi, naravno, i pozorišna umetnost.

Išao sam dotle da kažem da će se uvođenjem veronauke u škole postići suprotan efekat, kao što se postigao s marksizmom. Kad se povede razgovor o nekoj curi, moji sinovi su umeli da kažu: ma pusti je, ružna je ko marksizam. Marksizam je bio omražen zato što je uveden u škole. Danas deca, a i to je jedna od posledica ove sveopšte krize, maltene listom mrze školu – čast izuzecima. Ja sam svaki drugi-treći dan u školama po Srbiji i Republici Srpskoj. Deca mrze školu. Čak se javlja žalosna činjenica da i učitelji i nastavnici mrze školu. To je zaista alarmantno, ali to je druga tema. Ja mislim da bi to moralo da interesuje Ministarstvo prosvete i uopšte naš narod, ako imamo u vidu ono što sam malopre govorio o tome kad se čovekova ličnost formira. Ako upustimo generacije dece do pete, do devete godine, takve ćemo sutra imati lekare, doktore, inženjere itd, odnosno imaćemo pune zatvore kao što i imamo.

Povratak u prošlost i kako u budućnost

NEVENA ĐOKOVIĆ: Ja sam student psihologije i imam dva pitanja. Prvo, pošto ste tokom cele tribine govorili kako je u stvari porodica zbog krize prešla na stupanj prethodnog funkcionisanja, odnosno na prošireni tip porodice, interesuje me da li postoji studija koja je povezala životni standard sa tipom porodice, odnosno da li je to u korelaciji.

Druga stvar, gospodin Musterović je rekao da porodica koja će nadalje da postoji i da funkcioniše zavisi od društvenih tokova koji slede, pa me interesuje kako vidite taj trend, odnosno kako će porodica dalje da se razvija, opstaje, u kom obliku da funkcioniše.

SMILJKA TOMANOVIĆ: Mogu da odgovorim na prvo pitanje. Još početkom osamdesetih pravljena je podela na nepoljoprivredna, poljoprivredna i mešovita domaćinstva. Mešovita domaćinstva su uglavnom bila proširena višeporodična i ona su kombinovala poljoprivrednu proizvodnju sa radom u industriji i trećem sektoru. Ali to je bio specifičan tip domaćinstava koji se po samoj prirodi kombinovanja raznih delatnosti nalazio na periferijama gradova. Međutim, ova "nova" proširena porodica koja zauzima jednu četvrtinu svih sve manje je periferijska. To više nije ni prigradski ni ruralni, seoski fenomen, nego je svuda raspoređen. Prosto, jedna vrsta prinude.

I naša i još neka istraživanja raznih strategija domaćinstava iz 2000. i 2002. godine pokazuju da ta domaćinstva imaju nešto bolji, ne drastično bolji, ali nešto bolji materijalni standard od onih koja nisu proširena, iz prostog razloga što kombinuju više izvora prihoda. Ta domaćinstva imaju i mlađu radnu snagu, mlađa su. Okupljaju najviše radno sposobnih članova koji se angažuju u najviše radnih aktivnosti u formalnom i neformalnom zaposlenju, sivoj ekonomiji, tako da kombinuju izvore prihoda. Istina je, znači, to je jedna od strategija preživljavanja. E sad, videćemo u sledećem popisu 2011. kako će se kretati ukupan broj domaćinstava, da li će se smanjiti u odnosu na tih 25 odsto iz 2002. godine.

Proširena, višeporodična domaćinstva nisu dominantna, dominantan oblik porodice trebalo bi da bude nuklearna porodica, znači dvogeneracijska porodica roditelja i dece. Pored njih imamo samačke, jednoroditeljske i proširene porodice. Nuklearna je bila dominantan i ostala dominantan oblik porodice, ali se smanjuje. Povećava se broj samaćkih domaćinstava. A ta samačka domaćinstva, ako vas zanimaju, nisu domaćinstva mladih visokoobrazovanih ljudi koji žive u gradovima. U njima opet prevladavaju staračka domaćinstva, jer mi smo zemlja u kojoj je još uvek životni vek žena duži od životnog veka muškaraca, tako da imamo veliki broj ostarelih udovica koje žive same. To je posebno ugrožena kategorija što se tiče siromaštva, zbog ekonomske neaktivnosti i zbog toga što su uglavnom lokalno koncentrisane, mada postoje i u urbanim centrima.

ZORAN MUSTEROVIĆ: Ono s čim se srećem u praksi jesu višegeneracijske porodice nastale zato što zbog svojih prihoda ne mogu da ostanu u svom stanu i onda se vrate kod roditelja, grupišu se u jednom stanu, a drugi stan, recimo, izdaju. I onda počinju problemi. Druga situacija je kad se mladi bračni par koji iznajmljuje stan i ne može više da ga plaća, vrati kod roditelja. To je ono što pokušavamo sve vreme da utvrdimo, ekonomske razloge za ovakvo formiranje porodice proisteklo iz krizne situacije. Najzad, da dodam ono što nismo rekli a verovatno svi znamo; dolazi do kasnijeg zasnivanja porodice baš zato što mladi ljudi ne mogu da se zaposle, do kasnijeg odlučivanja za dete ili više dece. To su strašno bitni uticaji ekonomske krize na porodicu, od početka zasnivanja do formiranja, kakva će biti i kolika će biti.

Što se tiče perspektiva, teško je bilo šta prognozirati. Ljuba je govorio o porodici u kojoj je on živio, koja je bila višegeneracijska i funkcionisala. Ali kad je došlo vreme zapošljavanja u gradu, društvena situacija je praktično tražila novu porodicu, da bude bliža, pa su se razdvojili. Nove društvene okolnosti će verovatno potražiti nešto novo, odnosno insistiraće na nekim novim momentima. Tako, imamo ovo što imamo na Zapadu – mnogo singl porodica, porodica sa jednim roditeljem.

pa i grupe kao što je porodica, u vremenu krize funkcionišu kao lonac pod pritiskom. Ventili su zatvoreni, unutra se kuva. Kada ventili popuste, imamo porast psihosomatskih, kardiovaskularnih i drugih oboljenja, raste broj psihijatrijskih poremećaja. Nemamo, bar ja ne znam, porast maloletničke delinkvencije. Ali se maloletnici bave sve ozbiljnijim oblicima kriminala.

Ljudi se još uvek ne osećaju dovoljno snažno, ekonomski i psihološki, da izađu iz zajednice. Ali, zato imamo porast alkoholizma i kod odraslih i kod mladih. To su ti skriveni problemi.

I, naravno, ono što najviše vidimo – dramatičan porast porodičnog nasilja i to sa najtežim posledicama. To su sve posledice tog života u loncu pod pritiskom, nemogućnosti da se

stvari rešavaju, nego se one samo zataškavaju. Naša istraživanja, odnosno više istraživanje Viktimološkog društva pokazalo je – to je opet ta tamna strana višeporodičnog života – da su faktori rizika za porodično nasilje upravo kada muškarac ostane bez posla i, kada se živi u proširenoj porodici, koja je kod nas patrijarhalna, tj. živi se sa muževljevim roditeljima. S jedne strane, on ne može da ispuni očekivanu ulogu hranioca i oseća se frustriranim zbog toga a, s druge strane, nalazi se između čekića i nakovnja, između roditelja koji se mešaju u porodične odnose i očekivanja njegove porodice. Naravno, njegova agresija se okreće prema onima koji su slabiji, prema ženi i detetu. Nezaposlenost je faktor rizika pa, prema tome, i ovaj >>

poslednji talas krize možemo povezati sa nekim eskalacijama porodičnog nasilja. Nagomilana agresija, frustracija se na različite načine ispoljava ili tim poremećenim odnosima, konfliktima, nasiljem, psihosomatskim bolestima ili psihijatrijskim poremećajima.

A opet, s druge strane, postoji stvarno ogroman trud većine roditelja – ali on može da bude i kontraproduktivan. Kao što reče kolega Musterović, da na neki način kompenzuje, nadomesti svojoj deci razne stvari, roditelj ide u krajnost, u apsolutnu popustljivost. Mi često o tome razgovaramo. S jedne strane imate popustljivost, a s druge strane odsutnost iz porodice i nedostatak kontrole, jer jednostavno ljudi moraju da rade jako puno da bi mogli da održe nivo života porodice. To roditeljstvo se suočava sa priličnim problemima, detinjstvo takođe.

Ipak, ne bih baš rekla da je porodica u krizi. Kriza bi značila da je došla negde do kraja, ali ona jeste u transformaciji, u nekoj vrlo napetoj transformaciji. Porodica ima i pokazala je, kako to kažu psiholozi i socijalni radnici, rezilijantnost. Pokazala je rezilijantnost i kad govorimo u globalu, da se izbori s različitim vrstama udara – i izbeglištvo i odlazak mladih iz zemlje i tako dalje. U tom smislu ja jesam optimista i mislim da će porodica naći unutrašnje snage da se održi.

VLADAN BOŽANIĆ:

Pad u siromaštvo

Moram da kažem, s obzirom na to da sam statističar i ekonomista, da je statistika prosto jedna izuzetna egzaktna nauka i, za razliku od kolega sociologa mi, primera radi, nemamo tu slobodu da možemo na osnovu subjektivnog mišljenja da dolazimo do bilo kakvih zaključaka. A kolika je razlika između subjektivnog i objektivnog, pokazaću vam na jednom vrlo jednostavnom primeru: 2007. godine mi smo implementirali anketu o životnom standardu na uzorku koji je bar tri i po puta veći od uzorka koji je koleginya pomenula. Kada smo pitali ljude za subjektivnu ocenu njihovog životnog standarda, dva i po puta veći broj ljudi se izjasnio da im je životni standard veoma loš u odnosu na realan broj siromašnih, što praktično znači – ako je 6,6 odsto objektivno bilo siromašno, negde oko 16 odsto populacije se izrazilo da veoma loše živi. To je vrlo jednostavna razlika između subjektivnog mišljenja i neke objektivne realnosti.

Što se tiče sive ekonomije, ne slažem se da je čini 30 ili 40 odsto populacije, to je, po meni, previše. Moramo da se dogovorimo oko definicije, šta je u stvari siva ekonomija i ko su ti

Posao, egoizam i ostalo

KATARINA JOVANOVIĆ: Ja sam takođe studentkinja psihologije. Evidentno je da postoji velika diskriminacija žena u radnim sredinama, i ne samo žena koje su već zaposlene i planiraju porodicu ili imaju prvu ili drugu trudnoću, već i mladih žena koje sada završavaju studije i traže posao. Znam pouzdano da se vrlo često na intervjuima za posao postavlja niz vrlo intimnih pitanja – da li planiraju porodicu, u kakvim su vezama, da li su udate, kada planiraju da se udaju itd. To su neki kriterijumi koji vrlo često odluče o tome da li će one dobiti šansu za zaposlenje ili ne. Moje pitanje je da li uopšte postoje bilo kakve pravne procedure ili bilo kakvi pokušaji da se adekvatno društveno odgovorno odgovori na to pitanje, da se te žene podrže, odnosno zaštite, i koji su to načini.

SMILJKA TOMANOVIĆ: Ja ne znam za praktične institucionalne akcije da se zaštiti položaj žena prilikom zapošljavanja. Znam za neke akcije zaštite žena na radnom mestu koje radi sindikat Nezavisnost. To slučajno znam, pošto moja prijateljica radi na tom poslu. Ali, ja bih postavila kontrapitanje. Ako ste vi ta mlada žena koja je uspešno završila fakultet, uložila dosta, živi u porodici koja je podržava, ima visoka očekivanja ne samo od toga kojom će se profesijom baviti nego visoka očekivanja i želje da njena porodica bude lepa, stabilna, i susrećete se sa jednim takvim intervjuom, drugim i trećim, da li ste vi onda egoistični ako kažete da nećete da rodite dete dok se sve te stvari ne reše?

To je kontraodgovor. Ja se ne slažem sa gospodinom Mandićem. Uopšte ne volim katastrofične priče. I nisam rekla – da odgovorim kolegi Pantiću – da je porodica stalno u krizi. Stalno se govori da je porodica u krizi. Vrlo retko u vrlo retkim zemljama nemate taj diskurs ili govor krize. Nije porodica stalno u krizi, porodica je stalno u promenama. To je dinamična stvar. Ona odgovara na pritiske sredine, na pritiske velikih promena, ideoloških promena koje vi zovete egoizam, a ja individualizam koji ne mora da ima negativnu konotaciju, a ne mora da ima ni pozitivnu.

Ako neko kaže kako ne želi da u nestabilnom socioekonomskom i psihološkom okruženju uopšte razmišlja da rodi još jedno dete, prvo ili drugo, da li je ta osoba egoista? To je ono što hoću da postavim kao pitanje. I da li ta osoba možda želi da obezbedi bolje šanse za život svog deteta, jednog, dvoje, troje, a ne osamnaest, zato što će smanjiti broj. Svaka strana ima dva lica. Svaka naša tvrdnja može da se tumači i ovako i onako. I pravci kojima će se naša porodica, koja je kombinacija jednog južноеvropskog mediteranskog kulturnog kruga sa veoma velikim značajem porodice za ljude i povezanosti između roditeljskih porodica koja traje tokom celog života i pojedinaca – svoje porodice

znate, odrasli ste uvek u nekom kontaktu sa bakama, dekama, rođacima itd. – ostaće i kad zasnujete svoju porodicu. I nećete nikad težiti da se potpuno odvojite. To je jedna priča i neću uopšte vrednosno da se određujem šta je bolje a šta nije. Za razliku od Danaca, koji se osamostale sa osamnaest godina i čuju se sa roditeljima jedanput telefonom i vide se jedanput u dva meseca, ne očekuju od njih ni podršku, ni pomoć. Okej, to je njihov kulturni obrazac, a ovo je naš kulturni obrazac. Ko je tu egoista, ne bih da sudim. I ne mislim da osobe koje se odgovorno ponašaju prema sebi, svojim potrebama i interesima i pokušavaju sebe da zaštite tako što kažu: važan mi je ovaj posao, pa ću sada da odložim materinstvo i hoću da budem sigurna u tog čoveka sa kojim hoću da imam dete, te osobe nisu egoiste. Nisam pristalica teze da egoizam uništava porodicu.

LJUBIVOJE RŠUMOVIĆ: Mogu li ja u ime ove devojke nešto da kažem? Postavili ste pitanje da li je to egoizam. Nije. To je izjava devojke koja je pritisnuta stvarnošću, izjava devojke možda iz očajanja. To je izjava koja će pasti pred prirodom, pred instinktom materinstva ili pred eventualnom šansom koja mora da se pojavi. Ima jedna izreka, čuo sam

je kod mene na Zlatiboru: Ako misliš da nešto možeš, onda možeš; ako misliš da ne možeš, u pravu si. Treba se nadati, treba verovati, treba misliti pozitivno.

ZORAN MUSTEROVIĆ: Da li ovo društvo – ne mislim samo na naše – traži i to da nađemo neke dobre adaptivne odgovore, da se zaposlimo a zapostavimo neke bitne individualne potrebe? To je ono što je, bojim se, jedan krizni momenat, da li će zbog toga odložiti bitno pa će sad, pa će kasnije i tako dalje... Vi nađete dobar adaptivni odgovor – kažete: neću – samo zato što vam je sad potrebno, odnosno društvo traži neke stvari koje ne idu naruku našim ličnim svojstvima. I da nije tako prosto koncipirano iznutra – kad ćeš da rodiš, kad ćeš šta da radiš, maltene kao tvoja stvar. To je jedan, čini mi se, dehumanizujući sloj, koji se pojavljuje u ovoj civilizaciji.

>>

“neformalni radnici”. Mi se kao statistika isključivo držimo međunarodnih preporuka i standarda i prema tim preporukama za nas onaj koji radi na crno je čovek koji nema ugovor o radu, socijalno i zdravstveno osiguranje. Po toj definiciji u Srbiji je u aprilu 2008. godine bilo 650.000 ljudi koji su radili na crno. Taj broj je počeo da opada i to je jedini, rekao bih, pozitivan uticaj krize – neformalna zaposlenost, siva ekonomija je zaista počela da se smanjuje.

Da li je srpska porodica u krizi ili nije, ne mogu da kažem kao sociolog, ali kao statističar i ekonomista – ukoliko je novac glavni, primarni faktor za srpsku porodicu i ukoliko je taj resurs ograničen, ako se šteti ili nema za potrebe osim hrane, srpska porodica jeste u krizi. Sva naša istraživanja pokazuju da su nezaposlenost i siromaštvo u veoma uskoj vezi. To znači ogromnu koncentraciju ljudi koji se nalaze oko linije siromaštva. I veoma mali novčani iznosi u prihodima mogu ih dovesti da skliznu ispod linije siromaštva. Dovoljno je da se izgubi posao. Ono što zabrinjava je podatak da je oko 100.000 ljudi palo ispod linije siromaštva za šest meseci od 1. januara do 1. juna 2008. To je izuzetno zabrinjavajući faktor.

Da bi sagledali neke socijalne aspekte, treba uzeti u obzir i

neke druge faktore. U ovim statističkim studijama mi se isključivo rukovodimo ekonomskim kriterijumima. Ono što mene zanima sa aspekta istraživača jeste koliko je, recimo, narkomanija porasla od 1. januara 2008. do danas, koliko je broj kriminalnih dela povećan itd. Evo, “Batut” je nedavno imao istraživanje koje je registrovalo skok, porast broja mladih ljudi koji su postali narkomani u srednjim školama. Prema tome, kriza zaista postoji i to jeste problem srpskih porodica.

Napravili smo i određene indikatore socijalne isključenosti koji su pre svega namenjeni državi. To je jedan monitoring sistem gde će se ciljano pratiti pomoć ugroženim grupama. U našoj studiji vrlo jasno smo videli da, primera radi, targetirano socijalni program nije dobar. Šta to znači? Znači da oni koji nisu siromašni dobijaju, recimo, dečji dodatak, materijalno obezbeđenje porodice itd. što govori da sistem treba unaprediti. Ja ne znam po kojim kriterijumima i da li uopšte postoji takav sistem u Ministarstvu za socijalna pitanja, ali pre svega bi tako nešto trebalo napraviti zato što su resursi jako ograničeni. I ako vi to dajete ljudima kojima nije potrebno, onda prosto ne možete da pomognete onima kojima je ta pomoć zaista potrebna.

Trenutno radimo na razvoju monitoring sistema oko zapo-

DRAGO PANTIĆ:

Državna nebriga

Država nema dobar odnos prema porodici i u mnogim segmentima se mačehinski ponaša prema porodici; nema strategiju razvoja obrazovanja, pa ni porodice. Mnoge strategije su u nekim fikcijama i imaginacijama, a nema ih u realnosti. Mnoga obećanja počinju od toga da će se ne samo poboljšati standard, briga o porodici i drugo, sve je to u nekim floskulama koje ničemu ne vode.

Smatram da je nemoguće prihvatiti tezu da je porodica stalno u krizi. Onda je to isto kao da nije u krizi, već se radi o nekom redovnom stanju. Porodica je u krizi u onom stepenu u kome se kreću ti procesi u sistemima, kakvi su ti odnosi na planu zdravlja, socijale, pedagogije itd.

Nasilje u porodici neće se rešiti na način kao što se radi preko UNICEF-a. Voleo bih da neko odgovori zašto se nasilje u porodici i školi povećava iako se već godinama vode projekti protiv nasilja. Slična situacija je i u obrazovanju. Zašto Srbija nema ponovo ministarstvo za porodicu? Kad su se formirale vlade, više puta je ponavljano da je potrebno ministarstvo za porodicu. To je država očutala.

Kriza nije samo nedostatak para, nama nedostaje znanje u svim segmentima kad je reč o porodici. Nastavnici ne znaju šta da kažu roditeljima o porodici, na mnoge stvari ne mogu da daju odgovore, porodična pedagogija se improvizovano predaje na učiteljskim fakultetima, omladini se ne nude ideali koji bi bili civilizacijski, televizija je škola

poroka, nastranosti, beznađa, škola manipulacije. Vidite ovu fudbalizaciju Srbije, nemoguće je shvatiti da Srbija ima 130.000 fudbalera, više sportskih nego redovnih osnovnih i srednjih škola. Čini mi se da je jasno kuda idemo. Ponavljam: nedostaje nam sistem, nedostaje znanje, a u trećem planu su ekonomski aspekti krize.

Pedagozi i psiholozi, profesije koje su najpozvanije da utiču na kreiranje porodičnih odnosa koji su funkcionalni, harmonični, humani i tako dalje, podbacili su.

RTS je uništio obrazovni program koji je decenijama bio najbolji u Evropi. Sada nema nijedne emisije koja može da govori o porodici, nema dečje emisije. Obrazovno-naučni program je uništio ne samo Tijanić, već i oni pre njega. Prema tome, ako hoćemo ozbiljno da razgovaramo o toj sudbonosnoj ćeliji, onda moramo videti ko su proizvođači lošeg stanja u toj oblasti.

šljavanja, jer i tu imamo akcione planove koje treba prosto targetirati, znači usmeriti ka onima kojima je pomoć pri zapošljavanju zaista neophodna, a to su pre svega mladi ljudi. A nama svi ključni indikatori kretanja na tržištu rada pokazuju tešku situaciju mladih ljudi da, prosto, pronađu posao. A, s druge strane, država odvaja deo iz svog budžeta za plaćanje programa zapošljavanja, socijalnu pomoć itd. Cilj je da se donosiocima odluka omogući da sve te strategije i planovi budu bazirani na podacima, a ne na bazi dnevne politike.

Stvar koja je možda najvažnija, to je makroekonomski razvoj zemlje. Možda ću zvučati kao političar, ali strane direktne investicije i privatizacija su, po meni, jedini spas i jedini garant brzog izlaska iz krize.

ZORAN MUSTEROVIĆ:

Kriza i izlaz

Procena krizne situacije, na jednoj strani, jeste da je objektivno došlo do osiromašenja, a na drugoj, ovo što je izjavio kolega, da je subjektivna stvar još gora, odnosno psihološki deo da su ljudi zaista uskraćeni za mnoge stvari. Ekonomsko osiromašenje dovodi do psihološkog osiromašenja. Mnoge svoje potrebe ne možete da zadovoljite. Prosto, to je važan podatak: mnogo više ljudi izjavljuje da je duboko siromašno nego što je to po statističkim podacima. Naravno, bitna je stvar gde se taj kriterijum postavlja. Pre neku noć je bilo rečeno da se sa 1000 ili 1200 evra

prihoda u Italiji ljudi nalaze na granici siromaštva i da zaista teško žive, odnosno takav je njihov doživljaj.

Ono što sam hteo da kažem jeste ovo što je Ljuba lepo zapazio o višegeneracijskim porodicama i njihovoj prednosti. Naravno da se radi o jednom prosto instinktivnom reagovanju, da ljudi imaju u svesti da je to spasonosno. Oni se zaista okupe u trenutku krize ne bi li izašli iz nje. Posle dužeg vremena se pokaže da ti odnosi ne funkcionišu dobro. U prvom trenutku krize porodice se okupe, a u nastavku nastane puno problema.

Što se sreće tiče, čini mi se da je to utopijska kategorija bez koje ne možemo da vidimo šta bi zaista moglo da učini srećnom i tu porodicu. Tako, koliko god se bavim aktuelnom krizom, tako imamo i te utopijske namere.

Majke su se generalno brže adaptirale na krizu, preuzele mnoge domaćičke poslove ako su ostale bez posla i na njih je pao veliki teret, ali su manje osećale krizu kao deo sopstvenog doživljaja, odnosno nisu ušle u takvu krizu kao što je to bilo kod muškaraca. Bolje su se adaptirale iako im je bilo teže.

Što se tiče krize o kojoj pričamo ne kao krizi koja bi mogla drastično da promeni porodicu, nego kao o mogućnosti da iz nje porodica može da se revitalizuje, da bude i dalje oslonac pojedincima, funkcionalnija, bolja i zadovoljnija porodica. Na krizu se može gledati i kao na prelaznu varijantu u kojoj postoje želja i nada da se iz nje izađe, kao neki bolji oslonac za sve zajedno. Ne mislim da je porodica neka prolazna kategorija, niti će se nešto bitno promeniti; mislim da će tu biti važni neki društveni tokovi za koje mi se čini da ne idu naruku porodici. >>

PRIREDIO: ALEKSANDAR ĆIRIĆ >>

OPŠTE INFORMACIJE

Fondacija Friedrich-Ebert osnovana je 1925. godine kao političko nasleđe prvog demokratski izabranog predsednika Nemačke, Friedricha Eberta. Socijaldemokrata Ebert, koji se od zanatlije uzdigao na najvišu državnu funkciju, podstakao je osnivanje fondacije sa sledećim ciljevima:

- političko i društveno obrazovanje ljudi svih društvenih slojeva u duhu demokratije i pluralizma
- stipendiranje mladih, nadarenih studenata i podrška u istraživačkom i naučnom radu
- doprinos međunarodnoj komunikaciji i saradnji

Fondaciju Friedrich-Ebert su Nacisti zabranili 1933. godine, a 1947. je ponovo počela sa radom i do danas sledi svojim brojnim aktivnostima tada postavljene ciljeve.

Kao privatna, kulturna i institucija od javnog interesa, sledi ideje i vrednosna načela socijalne demokratije.

Od samog osnivanja fondacija se zalaže za međunarodnu saradnju i osniva svoje kancelarije u preko sto zemalja sveta dajući doprinos razvoju pluralizma, pravne države, socijalne pravde i nenasilnom rešavanju konflikata u državi i društvu.

Friedrich-Ebert-Fondacija je privatna, kulturna i institucija od javnog interesa, koja sledi ideje i vrednosna načela socijalne demokratije i radničkog pokreta. Deluje širom sveta aktivnostima u duhu prvog predsednika Nemačke Republike, gospodina Friedricha Eberta.

Zadaci fondacije su:

- političko i društveno obrazovanje kao sistem za prenos demokratskih vrednosti i stavova
- podrška međunarodnom razumevanju i partnerstvu sa zemljama u razvoju
- podrška studentkinjama i studentima, talentovanim za nauku i angažovanim u društvenim aktivnostima, kao i novim generacijama naučnika i naučnica iz zemlje i inostranstva
- naučni i istraživački rad
- podrška kulturi i umetnosti

Partneri Fondacije Friedrich-Ebert su sindikati, nevladine organizacije, udruženja građana, istraživačke i edukativne institucije, građanski pokreti, organizacije civilnog društva, parlamenti, državne institucije i međunarodne organizacije. Težišta rada svih kancelarija fondacije odgovaraju i posebnim potrebama i zahtevima lokalnih partnera. Obrazovanje, savetovanje ili razmena iskustava sprovodi se uz pomoć eksperata ili ekspertskih grupa na edukativnim skupovima, konferencijama, seminarima, radionicama, javnim tribinama. U zemljama istočne i jugoistočne Evrope tematski okviri obuhvataju između ostalog, demokratizaciju društva, ekonomski oporavak i proces privredene i političke integracije u Evropsku Uniju.

MEĐUNARODNA SARADNJA

Međunarodna saradnja spaja Fondaciju Friedrich Ebert sa partnerima u preko sto zemalja sveta.

Cilj ove saradnje je podrška većoj participaciji, pluralizmu, pravnoj državi, socijalnoj pravdi i nenasilnom rešavanju konflikata kako u državi tako i u društvu. Partneri FESA su sindikati, udruženja, istraživačke i obrazovne institucije, građanski pokreti, organizacije civilnog društva, ali i parlamenti, institucije vlasti i međunarodne organizacije.

Oblasti rada su u koheziji sa potrebama lokanih partnerskih organizacija. Obrazovanje, savetovanje i razmena iskustava sprovode se putem saradnje sa ekspertima, organizovanjem konferencija, seminara, okruglih stolova i radionica. Spekter tema prostire se od demokratizacije, u mnogim zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike, do tranzicije u srednjoj i istočnoj Evropi, kao i problemima ekonomske i političke integracije u Evropi i širom sveta.

FONDACIJA U SRBIJI

U Srbiji fondacija Friedrich Ebert radi od 1996. godine podržavajući razvoj civilnog društva i demokratizaciju društvenih struktura kroz seriju projekata. Partneri fondacije na ovim prostorima su, pored ostalih, sindikati, nevladine organizacije, naučne ustanove, slobodni mediji, politički edukativni centri, itd.

Fondacija u saradnji sa svojim partnerima organizuje edukativne skupove, seminare, okrugle stolove, konferencije, tribine, publikuje i promovise časopise, naučne studije i istraživanja. Potpomaže uspostavljanje dijaloga između različitih etničkih grupa, političkih partija i sindikata, nenasilno rešavanje sukoba, uspostavljanje dijaloga i saradnje, i pruža podršku društvenim institucijama (fakultetima, institutima, školama) u njihovom naučnom radu.

VREME

Copyright © 1997–2005 Vreme

PDF izdanje razvili: Saša Marković i Ivan Hrašovec

obrada: Marjana Hrašovec